

RAZPRAVE – ČLANKI

Dragica Haramija

UM, Pedagoška fakulteta in Filozofska fakulteta, dragica.haramija@um.si

Janja Batič

UM, Pedagoška fakulteta, janja.batic@um.si

PREŠERNOVA ZDRAVLJICA Z ILUSTRACIJAMI DAMIJANA STEPANČIČA: LITERARNA IN LIKOVNA GOVORICA SLIKANICE

Prešernova *Zdravljica* je nastala leta 1844, ob stoletnici je doživela bogato ilustrirano izdajo, leta 2013 pa je prvič izšla v slikaniški obliki z ilustracijami Damijana Stepančiča. Za Slovenijo ima pesem poseben kulturni pomen, saj je njena sedma kitica besedilo državne himne. *Zdravljico* so ljudje vedno znova aktualizirali, zato ne preseneča, da je njeno razumevanje v različnih (zgodovinskih) obdobjih izzvalo različne interpretacije. Stepančič ji je v ilustracijah dodal še kulturno zgodovino Slovencev. Ilustrator je zasnoval ilustracije izrazito večplastno: osrednji motiv so portreti pomembnih Slovencev (Primož Trubar, Edvard Rusjan, Janez Poldas, Jože Plečnik, Herman Potočnik Noordung, Srečko Kosovel, Kristina Brenkova, Ita Rina, Friderik Irenij Baraga, Rudolf Cvetko, Rudolf Maister, Janez Vajkard Valvasor, Alma Karlin, baron Žiga Herberstein), prikazal pa je tudi zgodovinske motive (situla iz Vač, knežji kamen, Emonec, motiv vojne), osebno-izpovedne motive (med njimi morebiti najbolj izstopa motiv matere z otrokom) in motive, povezane z gledalcem oz. bralcem slikanice (množica ljudi, za katere po oblačilih lahko določimo, da sodijo v različna zgodovinska obdobja). Prešernova *Zdravljica* s Stepančičevimi ilustracijami je naslovniško odprta postmoderna slikanica, kar se kaže predvsem v netradicionalnosti podajanja zgodbe, nelinearnosti zaporedja dogodkov, zorni kot dogajanja je v ilustracijah pravzaprav zorni kot bralca, opazen je kolaž likovnih govoric, intenzivna interakcija med besedilom in ilustracijo, medbesedilnost (predvsem na nivoju ilustracij in prepoznavnih elementov iz drugih slik, kipov ipd.), večpomenskost, ki nagovarja bralce različnih starosti na različne načine, k čemur pripomore naslovniška odprtost slikanice, ne nazadnje pa tudi poznavanje kulturnega konteksta. Slednji je seveda odločujoče naslonjen na bralevo predznanje o pomenu te Prešernove pesmi, na poznavanje pomembnih del izbranih portretiranih oseb ter na poznavanje splošnih in nacionalnih simbolov. Skozi interakcijo med besedilom in ilustracijami podaja *Zdravljica* kulturne presežke domovine in utemeljuje nadnacionalnost, hkrati pa nagovarja vsakega posameznika na njegovi intimni ravni.

Prešeren's *Zdravljica* was written in 1844; its centenary was marked by a rich, illustrated edition, and in 2013 it was first published as a picture-book with illustrations by Damijan Stepančič. The poem is of special cultural significance for Slovenia, its seventh stanza being part of the national anthem. *Zdravljica* has ever again been actualized, so it is no surprise that it has been subject to different interpretations in different (historic) periods. Stepančič in his illustrations added the cultural history of Slovenians, his artistic concept

having been distinctly multilayered with portraits of prominent Slovenians as the leading motif (Primož Trubar, Edvard Rusjan, Janez Poldas, Jože Plečnik, Herman Potočnik Noordung, Srečko Kosovel, Kristina Brenkova, Ita Rina, Friderik Irenij Baraga, Rudolf Cvetko, Rudolf Meister, Janez Vajkard Valvasor, Alma Karlin, baron Žiga Herberstein). He also included historical elements (the Vače situla, the Duke's throne, the Emonian, war motif), personal elements (the image of mother and child as the most outstanding motif), related to viewer, or rather, picture-book reader (mass of people from different historic periods, reflected in their costumes). Prešeren's *Zdravljica* with illustrations by Stepančič is – with regard to the reading audience it addresses – an open post-modern picture-book, which is especially manifested in the non-traditional manner of story presentation, non-linear sequence of events, with viewpoint being reader's viewpoint actually, with a collage of visual styles, intense text-illustration interaction, intertextuality (especially in illustrations and recognizable elements from paintings, sculptures, etc.), with multilayered meaning addressing readers of different age groups in different ways, which is supported by the openness of the picture-book, and, last but not least, knowledge of cultural context. The latter is of course closely related to reader's familiarity with the meaning of the poem, to his knowledge of important works of the portrayed personalities, as well as to his knowledge of general and national symbols. On the one hand *Zdravljica* renders the cultural achievements of the homeland and substantiates supranationality, on the other hand it addresses every reader at his own intimate level.

1 Uvod

Prešernova *Zdravljica* v slikaniški obliki je izrazito naslovniško odprta ali večnaslovniška, nagovarja namreč široko paleto bralcev vseh starosti. Ilustrator Damijan Stepančič je ob pesmi ujel v ilustracije kulturno zgodovino Slovencev. Slikanica je izšla leta 2013 in istega leta prejela Nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico, novembra 2013 so bila na Slovenskem knjižnem sejmu razstavljena originalna Stepančičeva likovna dela (ilustracije) z uvodnim besedilom Milčka Komelja. Leta 2014 je postala ta slikanica darilna knjiga Društva Bralna značka Slovenije – ZPMS, in sicer za vse zlate bralke in zlate bralce, ki so končali osnovno šolo v šolskem letu 2013/2014 (podelitev je bila v juniju 2014), in za vse prvošolce generacije 2014/2015 (podelitev je bila 17. 9. 2014 ob začetku 55. sezone branja).¹ Prvič je Bralna značka ponatisnila isto delo za devetošolce in prvošolce, in sicer v nakladi 33.000 izvodov.

V članku želiva predstaviti literarni in likovni pomen slikaniške izdaje *Zdravljice*, pri čemer sva uporabili deskriptivno metodo za opisovanje dejstev iz literarne in likovne teorije, zgodovinsko metodo za razumevanje različnih pomenov Prešernove *Zdravljice* od njenega nastanka do danes, metodo analize in sinteze za osrednji prikaz slikanice, v sklepnem delu pa sva spoznanja generalizirali.

---

¹ Društvo Bralna značka Slovenije – ZPMS od leta 2003 podeljuje večinoma ponatise odličnih leposlovnih in informativnih knjig zlatim bralcem (to so tisti učenci, ki so vseh devet let OŠ brali za bralno značko) in prvošolcem za spodbujanje branja (razredno branje, družinsko branje). Več o tem na spletni strani društva: <http://www.bralnaznacka.si/index.php?Stran=13>. Z akcijo darilnih knjig je društvo doslej razdelilo že skoraj 400.000 knjig, kar je največja in najdlje trajajoča akcija podarjanja knjig na Slovenskem, ki sta jo, ob pomoči sponzorjev in donatorjev, začela Tone Partljič in Slavko Pregl.

2 Prešernova Zdravljica

Prešernova *Zdravljica* je nastala jeseni leta 1844 (zapis v bohoričici),² avtor jo je večkrat popravljaj, v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani je ohranjenih 5 rokopisnih različic celotne pesmi in še tri kitice šeste variante, med njimi je posebej zanimiv rokopis, ki ga je Prešeren pripravil za objavo v zbirki *Poezije* (izid leta 1846 z letnico 1847) (slika 1). Ker je cenzor Fran Miklošič kitico *Edinost, sreča, sprava* označil kot vprašljivo, je Prešeren celotno pesem iz zbirke izločil. V celoti in nekoliko spremenjena je *Zdravljica* nato izšla prvič šele leta 1848, in sicer kot zadnja avtorizirana varianta v *Kmetijskih in rokodelskih novicah* (26. 4. 1848) in nato še v *Krajnski čbelici*. Danes veljavna različica je tista, ki je bila objavljena v posodobljeni obliki leta 1965 v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev, *France Prešeren Zbrano delo, 1. knjiga: Poezije*. Knjigo je uredil in napisal opombe³ Janko Kos. Urednik zagovarja Prešernovo voljo pri izdaji *Zbranega dela*, pri čemer je vključena seveda tudi *Zdravljica*, le-ta je objavljena na prvotnem mestu (1965: 28–30), ki ga je Prešeren določil za *Poezije*, Kos pa se je pri objavi ravnal po prvi objavljeni različici iz *Kmetijskih in rokodelskih novic* (Kos 1965: 237). Ta varianta je objavljena tudi v obravnavani slikanici.

Zdravljica je zasnovana kot likovna pesem (*carmen figuratum*), ki v posamezni sedemvrstični kitici zaradi stroge metrične sheme (7, 8, 7, 8, 3, 3, 8 zlogov v verzu) izrisuje podobo (vinskega) kozarca. Boris Paternu (1994: brez paginacije) o *Zdravljici* pravi: »Pesnitev sodi med popularnejši del Prešernovega pesnjenja. Po svojem žanru je družabna napitnica, namenjena širokemu krogu bralcev in prebui njihove narodne zavesti ter samozavesti.«⁴

Kakor je izpostavil že Paternu (prav tam), *Zdravljica* vedno znova doživlja aktualizacijo, zato ne čudi spreminjanje njenega razumevanja oz. sprejemanja: ob nastanku se poveže z marčno revolucijo, 1937. leta na čebinskem kongresu komunistov postane njihov moto, tretjič je njen pomen narasel z osamosvajanjem Slovenije. Nastala je kot pesem napitnica, a vendar tudi pesem sprememb marčne revolucije, v času druge vojne je bila partizanska pesem, nato je 27. 9. 1989 postala celotna pesem slovenska republiška himna, po osamosvojitvi pa je njena sedma kitica državna himna.⁵ *Zdravljico* je leta 1905 kot zborovsko skladbo uglasbil Stanko

---

² Njen naslov natančno določa čas nastanka: *Zdravica ob novini leta 1844*. Rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani pod signaturo Ms. 471, št. 4; pesem je imela devet kitic, kakor tudi njena druga različica z naslovom *Ob novini 1844*, ki je bila sicer objavljena šele leta 1895 v *Ljubljanskem zvonu* v prepisu Ivana Macuna, vendar ta rokopis ni ohranjen.

³ Janko Kos (1965: 202) natančno pojasnjuje, kaj se je dogajalo z obema rokopisnima različicama *Poezij* in z zbirko samo, ker se med seboj razlikujejo. Temeljito je pojasnjeno tudi teoretično izhodišče za pripravo *Zbranega dela* (npr. pravopisne prilagoditve, grafične prilagoditve ipd.), ki se odražajo tudi na *Zdravljici*.

⁴ Paternu v tej spremni besedi (1994: brez paginacije) posebej opozarja na Prešernove popravke, med katerimi izstopa popravek osme kitice: v zgodnejši različici je zapis »/.../ ki smo zato se zbratli, / ker misel eno mislimo /.../«, v različici, pripravljeni za *Poezije*, pa je verz že zamenjan s tistim, ki je danes splošno sprejet, torej »/.../ ki smo zato se zbratli, / ker dobro v srcu mislimo /.../«. Paternu komentira Prešernovo spremembo pomena kot premik od ene skupne misli k različnemu, a pozitivnemu mišljenju.

⁵ Ustava je bila sprejeta 23. 12. 1991, njen 6. člen določa: »Himna Slovenije je Zdravljica.« <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/PoliticiSistem/URS/UstavaRepublikeSlovenije/>. Podrobneje

Premrl, prvič je bila izvedena leta 1917. *Zdravljica* je torej hkrati nadnacionalna in intimna ali kakor je o njej zapisal Paternu (1988: brez paginacije): »Pomagalo ji je tisto, kar je seglo čez in zmeraj znova presegalo zgodovino samo in osvajalo človeka še z neke druge, intimnejše strani, ki ni ulovljiva v nobeno ideologijo ali politiko.« Povezovalnost in ne nazadnje njena univerzalnost zato omogoča različne interpretacije. Anton Slodnjak (1985: 19) npr. meni, da je v *Zdravljici* pesnik »pozdravil kot demokrat in človekoljub politično in socialno vrenje v Evropi, trdno verujoč, da bodo revolucionarne sile zmagale /.../«, Igor Grdina (2010: 201) pa, zanimivo, izpostavi: »Za izrazito romantičnega pesnika se Prešeren kaže tudi v misli, da bo prihodnost kdaj ponovila preteklost. V *Zdravljici* značilno pravi: *de oblast in z njo čast, ko pred spet naša boste last*. Na tak način se relativizira linearno (smerno) pojmovanje časa, ki je zaznamovalo evropski zahod od 16. stoletja dalje.«

3 *Zdravljica* in njena likovna upodobitev

Ob stoti obletnici nastanka *Zdravljice*, torej leta 1944, je bila le-ta izdana v bogato ilustrirani varianti, v 1500 oštevilčenih izvodih (tribarvni tisk: črno, rdeče, zlato) v partizanski tiskarni v Davči pod Blegošem. Opremil jo je arhitekt Marijan Šorli-Viher (vinjete in besedilo), celostranske linoreze pa je prispeval slikar Janez Vidic-Janez. Vidic je izdelal osem linorezov s podobami slovenske krajine, trte, klopotca, boja, sejalec itd. Vsaka ilustracija je prekrita s prosojnim papirjem, na katerem je natisnjena ena kitica *Zdravljice* v rdeči barvi in vinjete v zlati barvi (vinjete se motivno navezujejo na pripadajočo ilustracijo). Na naslovnici je prepoznavna Prešernova podoba, pesnik dviguje čašo, obdan je z vinsko trto. To delo smemo šteti za eno najlepših izdaj partizanskega tiska. Paternujevi spremni besedi k dvema faksimiloma te partizanske izdaje Prešernove *Zdravljice* (Paternu 1988, 1994) sta delno enaki, zanimiv poudarek prve spremne besede je predvsem na moči aktualizacije pesmi, v drugi je teoretik poudaril 150-letnico njenega nastanka in 50-letnico faksimila.

3.1 Prešernova *Zdravljica* z ilustracijami Damijana Stepančiča (2013)

Leta 2013 je izšla slikaniška izdaja Prešernove *Zdravljice*. Pri tem je potrebno poudariti, da je slikanica posebna oblika knjige, ki se od ilustrirane knjige ne loči le po večjem številu ilustracij, temveč po tem, da vsebuje tri temeljne sestavine: besedilo, ilustracijo in vsebinsko-oblikovni odnos med besedilom in ilustracijo, torej interakcijo. Carol Driggs Wolfenberger in Lawrence R. Sipe (2007: 274) pravita:

V slikanicah besede in slike nikoli ne povedo točno iste zgodbe. Bralčevo pozornost pritegne ravno to razhajanje zgodb, ki jih razlagata besedilo in ilustracija. Bralec poskuša razrešiti razhajanje med tem, kar vidi, in tem, kar bere ali sliši. Kakovostne slikanice ustvarijo igralno polje, v katerem bralec raziskuje in eksperimentira z zvezo med besedilom in sliko.

---

je himna opredeljena v 5. členu Zakon o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi (ZGZH), ki je bil sprejet 20. 10 1994: »Himna je sedma kitica pesmi Franceta Prešerna »Zdravljica«, na melodijo iz zborovske istoimenske skladbe skladatelja Stanka Premrla.« <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO365>

Kakovost obravnavane slikanice je v večpomenskosti, ki jo vzpostavlja močna interakcija med pesmijo in ilustracijami, pri čemer je razumevanje pomena odvisno od sočasnega branja literarnega in likovnega dela slikanice. Pomembni elementi, ob že izpostavljeni interakciji slikanice, so še oblikovne posebnosti slikanice (parabesedilo, tipografija, format in oblika) in posebne izrazne možnosti (podajanje prizorišča, intraikonično besedilo, tempo in dinamika v slikanici ipd.). V monografiji *The Pleasures of Children's Literature* Perry Nodelman (1996: 240–241) ugotavlja, da

./.../ slikanica vsebuje vsaj tri zgodbe: eno pripovedujejo besede, drugo prikazujejo slike, tretja pa je rezultat kombinacije prvih dveh. V nekaterih najzanimivejših slikanicah obstaja tretja zgodba, tista, ki jo pripovedujejo besede in slike skupaj in ki nastane iz protislovja med prvo in drugo zgodbo.

Torej moramo pri slikanici upoštevati oba sporočanja koda, literarnega in likovnega, šele z intenzivno povezanostjo obeh, torej z interakcijo med njima, lahko ugledamo tretjo zgodbo, kar se nedvomno zgodi tudi v *Zdravljici*. Slike v slikanici, kot pravi Jane Doonan (1993: 7): »./.../ skozi svojo ekspresivno moč omogočijo knjigi, da deluje kot likovno delo: nekaj, kar daje obliko idejam, in nekaj, čemur lahko dodamo svoje ideje.« Lirska poezija je načeloma težko ulovljiva na način, da bi ob besedilu tudi ilustracije pripovedovale svojo zgodbo, običajno jo le dopolnjujejo. V intenzivni interakciji med obema sporočanskima kodoma v *Zdravljici* pa se zgodi prav to: ugledamo popolnoma novo sporočilo in sporočilnost pesmi in ilustracij.

3.1.1 Parabesedilo (naslovnica, vezni listi, notranja naslovnica)

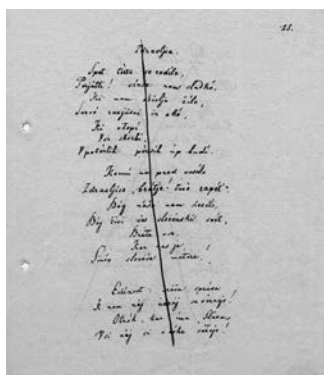
Prešernova podoba se je zaradi dejstva, da pesnik v času svojega življenja ni bil portretiran, kasneje pa je bil navdih številnim likovnim umetnikom, ki so se naslanjali na prvi pesnikov portret,⁶ spremenila v prepoznavni znak. Na naslovnici slikanice tako že na prvi pogled prepoznamo podobo pesnika z valovitimi lasmi in s peresom v rokah. Podoba pesnika se v slikanici pojavi še na notranji naslovnici in na zadnji dvostranski ilustraciji. Za podobo pesnika na naslovnici se razprostirajo oblaki, izza katerih gleda sonce. Ob pesniku je upodobljena ptica, ki leti proti desni, torej v slikanico, kamor je uprt tudi pesnikov pogled. Personificirano sonce⁷ nekoliko zaskrbljeno ali celo ježno gleda naravnost v bralca oz. gledalca. Ilustracija se nadaljuje na hrbtno stran, kjer se v zgornjem delu nadaljuje niz oblakov, v spodnjem levem delu pa rastje. V osrednjem delu hrbtni strani je zapisana četrta kitica *Zdravljice*, pod njo pa še kratek nagovor bralcem. Podobe, v katerih

⁶ Tega je naslikal Prešernov prijatelj Kurz zum Thurn und Goldenstein: France Prešeren, leta 1850 oz. eno leto po pesnikovi smrti. Milček Komelj (2000: 488) meni, da je ta podoba »edina v temelju dokumentarna, ker je slikar pesnika poznal, a je prav toliko dvomljiva, saj je naslikana po spominu ./.../. Večina poznejših Prešernov (je) bolj ali manj razvidna interpretacija in poskus umetniške oživitve te ustvarjalno neobgljene slike.« Pogosto se pojavlja tudi litografija neznanega avtorja, ki sta jo izbrala Levstik in Stritar leta 1866 za Prešernovo izdajo v zbirki Klasje.

⁷ Podobno sonce, ki zre naravnost v bralca (le z vedrim izrazom) zasledimo tudi v antologiji folklornih slovenskih pesmi *Pojdi z menoj* (2012), in sicer v ilustraciji pesmi *Spievaj nama, Katica*. Tudi to slikanico je ilustriral Damijan Stepančič.

ilustrator združuje različne pristope (risba s svinčnikom, barvne linije, naslikane ploskve itd.) so postavljene na tonirano ozadje. Rjavkast ton ozadja je prisoten skozi celotno slikanico in spominja na star rumen papir oz. na papir cenzuriranega rokopisa *Poezij*. Pesnikovo podobo in podobo ptice lahko zaradi razlike v materialu tudi otipamo. Obe podobi imata bleščečo in zelo gladko površino, ostalih deli naslovnice pa so brez sijaja. Na plašču upodobljenega Prešerna je v zgornjem delu zapisano njegovo ime, v osrednjem naslov dela (vključena je spiralna linija, ki spominja na vitico) in desno spodaj ime ilustratorja. Pisava je obravnavana povsem likovno in ni nalepljena na podobo, temveč je njen sestavni del.

Vezni listi so ilustrirani in identični. Ilustrator je ustvaril rastlinski vzorec, v katerem se pojavijo grozdi vinske trte in zavite linije (vitica).

Slika 1: Rokopis cenzurirane *Zdravljice*, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani

Slika 2: Notranja naslovnica Prešernove *Zdravljice* z ilustracijami Damijana Stepančiča (2013)

Notranja naslovnica je zasnovana tako, da je na levi strani podoba pesnika (do pasu). Leva roka je pokrčena in se nadaljuje na desno stran, v njej drži pero z rdečo kapljo. Rdeča barva kaplje je večpomenska, saj asociira tako na barvo vina kot na barvo krvi. Na peresu sedi ptica in deluje kot protiutež rdeči kaplji. V osrednjem delu desne strani se ponovi zapis z naslovnice. Pesnikova podoba ima portretne značilnosti Goldensteinove upodobitve, na plašču pa je ilustrator poustvaril rokopis cenzurirane *Zdravljice* (slika 1⁸ in slika 2).

3.1.2 Ilustracije

Osrednji del slikanice je sestavljen iz devetih dvostranskih ilustracij. V prvih osem ilustracij je postavljena po ena kitica *Zdravljice*, zadnja ilustracija nima besedila. Stepančič je v ilustracijah združil podobe iz slovenske kulturne dediščine, podobe znamenitih Slovencev in ljudi brez imena. Ustvaril je kolaž

⁸ Pridobljeno s <http://www.dedi.si/dediscina/64-zdravljica-iz-faksimilirane-izdaje-tiskarskega-rokopisa-poezij-doktorja-franceta-preserna>, 3. 7. 2014.

likovnih govoric in podob, ki bralca nagovarjajo k drugačnemu branju pesmi kot običajno, in sicer z bralčevim prepoznavanjem podob, razbiranjem pomenov, poznavanjem simbolov ipd.

Besedilo	Portreti ⁹	Motivi
1. »Prijatljil! odrodile /.../«	Primož Trubar	Situla iz Vač. Podobe iz situle. Hudič. Ptica, ki žre človeka. Ženska v narodni noši z grabljami. Ženski in moški obraz (gledalca).
2. »Komú narpred veselo /.../«	Edvard Rusjan	Motiv Groharjevega Sejalca. Riba s človeško glavo ¹⁰ . Ptica. Obelisk. Množica ljudi v dežju. Množica gledalcev.
3. »V sovražnike 'z oblakov /.../«	Janez Polda, Jože Plečnik, Herman Potočnik Noordung	Oblak s strelo. Kolo ¹¹ . Kopalci v mavrici. Moški s cilindrom in brčicami, v katerega je usmerjena strela.
4. »Edinost, sreča, sprava /.../«	Srečko Kosovel, Kristina Brenkova	Plesalke (asociacija na kolo Matija Jame), ena od njih drži v rokah lovorjev venec. Kosovel drži v roki sliko s svojo podobo (povzeta po Černigojevem konstruktivističnem portretu Kosovela iz leta 1926). Motiv ptice. Gledalci.
5. »Bog živi vas Slovenke /.../«	Ita Rina	Ženska figura. Motiv matere z otrokom. Ženska figura s krili. Motiv ptice.
6. »Mladenči, zdaj se pije /.../«	Friderik Irenej Baraga, Rudolf Cvetko, Rudolf Maister	Motiv knežjega kamna. Motiv vojne. Motiv ptice. Cvetko je upodobljen z avstrijsko olimpijsko reprezentanco v sabljanju. ¹² Ob Baragi sta upodobljena Indijanca.

⁹ Ob koncu slikanice se pod naslovom Osebe iz slovenske zgodovine, ki nastopajo na ilustracijah, portreti ponovijo, vsaka oseba je kratko predstavljena.

¹⁰ V utemeljitvi žirije za Nagrado Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico 2013 je zapisano, da se je Stepančič poklonil dvema (Utemeljitev žirije 2013: 78) »velikima ilustratorjema in oblikovalcema: Miltonu Glaserju ter Saulu Bassu (slednjemu se tudi eksplicitno pokloni z reinterpretacijo njegovega monograma).« Saul Bass je svoje ime izpisal, priimek pa likovno upodobil. Ribi (»bass« je angleško ime za vrsto rib) je dodal avtoportret.

¹¹ Kolo oz. asociacija na vesoljsko plovilo. Herman Potočnik si je v delu *Problem vožnje po veselju* (1929) zamislil »vesoljsko plovilo v obliki velikega vrtečega kolesa – centripetalna sila nadomesti gravitacijo. Knjiga je vplivala na ruski film Pot k zvezdam režiserja Pavla Klušanceva, posnetega leta 1958, pozneje pa še na veliko bolj slavni izdelek režiserja Stanleyja Kubricka, ki je leta 1968 v filmu 2001: Vesoljska odiseja (po istoimenski knjižni predlogi Arthurja Charlesa Clarka) za prikaz vesoljske postaje uporabil (tudi) Potočnikove ideje.« <http://www2.arnes.si/~gljsentvid10/zgsloas.html>, pridobljeno 8. 1. 2015. (prim. <http://spacecollective.org/eric/2112/Spaceships-2001-Space-Odyssey-Part-One>, pridobljeno 8. 1. 2015).

¹² <http://www.rtvsllo.si/sport/preostali-sporti/cvet-ko-ki-se-je-zapisal-v-korenine-slovenskega-sporta/297891>, pridobljeno 8. 1. 2015).

7.	»Žive naj vsi naródi /.../«	Janez Vajkard Valvasor, Alma Karlin	Motiv topov. Motiv ptice. Kip Emonca. Motiv sonca. Množica gledalcev, ki teče naprej, proti desni.
8.	»Nazadnje še, prijatljji /.../«	baron Žiga Herberstein	Motiv trga, na katerem se zgrinja množica. Balon s košaro. Baloni in zmaj. Motiv ptice. Moška figura v vojaški uniformi.
9.	/		Ilustrator je v življenje obudil Prešernov spomenik kiparja Ivana Zajca (podstavek je naredil Maks Fabiani). Prešeren nazdravlja množici pod seboj. Za njim je muza. Na ramenu mu sedi ptica. Množica ljudi pripada različnim časovnim obdobjem (cilinder in frak, mornarska oblačila dečka, jeans hlače). Motiv dečka, ki zre v bralca. Motiv knjige (Prešeren je upodobljen s knjigo).

Stepančič je zasnoval ilustracije v različnih plasteh: osrednji motiv so portreti zgodovinskih osebnosti; naslednja plast so motivi, ki so del kulturne dediščine (npr. Emonec) ali del zgodovinskega spomina (topovi, vojaki); tretjo plast predstavljajo gledalci, bralci *Zdravljice*. Najprej se v prvi ilustraciji pojavita v spodnjem delu karikiran ženski in moški obraz. V drugi ilustraciji je obrazov, ki so obrnjeni v levo ali desno, več. V tretji je množica še večja in večina že zre proti desni. V četrti je množica manjša, pojavi pa se še ena skupina ljudi (na krilu ene od plesalk, nek drug sloj). V sedmi ilustraciji postane skupina bolj dinamična (skrajno desno je upodobljena moška figur do pasu, ki teče naprej proti desni strani in prebija format lista). V osmi ilustraciji so figure celopostavne in postanejo osrednji motiv ilustracije, upodobljene so z nasmehi, nekatere so objete. V zadnji, deveti ilustraciji, tvorijo figure množico pod Prešernom. Ljudi različnih starostnih skupin in iz različnih zgodovinskih obdobj zduružuje lik pesnika Franceta Prešerna. Iz opazovalcev se množica spremeni v občudovalce in pomembne akterje v slikanici. Množica se zgrinja k osrednjemu prizoru, k Prešernu, gibanje se zaustavi. Ptica stoji in je obrnjena nazaj, proti levi. Prešeren je prav tako obrnjen nazaj proti levi, saj dviguje čašo vsem, in sicer tudi vsem podobam v slikanici. V levem spodnjem delu je doprsna upodobitev dečka s portretnimi značilnostmi, ki zre naravnost v bralca. Zadnja ilustracija je torej povabilo, da se ustavimo, razmislimo in se ponovno vrnemo na začetek slikanice.

Komelj (2013: <http://www.cd-cc.si/SI/razstave/likovni-kritiki-izbirajo-4009/>) poudarja: »V mimohodu izbranih slovenskih junakov celostransko izstopa brkati general Maister.« Zanimivo je, da je Stepančič sopostavljaval osebe iz različnih zgodovinskih obdobj in se je tudi drugače odpovedal zaporednosti (glede na čas delovanja izbrane osebe, glede na njen poklic ipd.), s čimer je v slikanico zavestno vgradil nelinearnost, ta pa je ena od pomembnih lastnosti postmoderne slikanice. Bette P. Goldstone (2001: 363) utemeljuje nelinearnost kot posebno obliko branja besedila in ilustracij: »Deli zgodbe so lahko pomešani ali manjkajo, bralec se lahko pomika naprej in nazaj po besedilu, znotraj enega besedila lahko sobiva več zgodb.« V sklepnem delu slikanice, v poglavju Osebe iz slovenske zgodovine, ki nastopajo na ilustracijah, njihove predstavitve prav tako ne sledijo časovnemu

(zgodovinskemu) zaporedju njihovega življenja, temveč mestu nahajanja v slikanici. Tako si štirinajst izbranih Slovencev in Slovenk sledi v naslednjem zaporedju: Primož Trubar, Edvard Rusjan, Janez Polda, Jože Plečnik, Herman Potočnik Noordung, Srečko Kosovel, Kristina Brenkova, Ita Rina, Friderik Irenij Baraga, Rudolf Cvetko, Rudolf Maister, Janez Vajkard Valvasor, Alma Karlin, baron Žiga Herberstein. Izbrani predstavniki, ki so soustvarjali kulturno zgodovino, se odlikujejo po svoji izjemnosti na različnih področjih, na katerih so s svojim delom zaznamovali razvoj. Časovno dimenzijo posamezne dvostranske ilustracije, ki prav tako ni zgodovinsko zaporedna, vzpostavlja Stepančič s simboli, saj kot prvi (in najstarejši) simbol prikaže situlo iz Vač, sledijo obelisk, kolo (vesoljsko plovilo), vojni prizor, knežji kamen, Emonec in Prešeren (v ozadju ljubljanski grad), ki hkrati določa tudi književni prostor, to je Prešernov trg v Ljubljani.

3.1.3 Dinamika v slikanici

Množica in ptica ustvarjajo dinamiko in spodbujajo gibanje naprej, do velikega slavja s Prešernom. Ilustrator je upodobil ptico na vseh ilustracijah, vključno z naslovnico in notranjo naslovnico. Ptica je na vseh ilustracijah (razen v zadnji) upodobljena tako, da je obrnjena naprej, proti desni. Portretirane osebe so večinoma manj dinamično upodobljene in zadržujejo pogled, k temu pripomorejo portretne značilnosti in posamezne podrobnosti, ki si jih je potrebno natančneje ogledovati.

3.1.4 Likovna govorica ilustratorja

Ilustrator je izjemno občuteno združil različne pristope oz. likovne govorice, kar je značilnost postmodernih slikanic:¹³ združil je plastične podobe z veliko podrobnostmi in ploskovite likovne rešitve. V ilustracije je vnesel številne podobe, ki jih najdemo tudi v slikanici *Pojdi z menoj*,¹⁴ kar seveda ne preseneča, saj so ilustracije za slikanico nastajale istočasno: pojavljajo se podobni vzorci, sonce, bogate črtne ploskve, podobe na ženskih oblačilih ipd. Zagotovo pa podobnost nekaterih podob in pristopov ne govori le o časovnem okviru nastanka ilustracij, ampak tudi o tem, da ima *Zdravljica* za ilustratorja in za narod enak pomen kot ljudska pesem, je del narodove identitete, ilustrator pa jo je prikazal tako, da je nekatere elemente in pristope vključil v slikanico *Zdravljica*.

---

¹³ Za postmoderne slikanice so značilni elementi, kot so: nelinearnost, večpomenskost, kolaž likovnih govoric, medbesedilnost, posmehovalni ton itd. (prim. Anstey 2002, Goldstone 2001).

¹⁴ Gre za antologijo slovenske folklorne poezije: Blaž Pucihar (izbral in priredil) in Damijan Stepančič, Dušica Kunaver (spremna beseda): *Pojdi z menoj: s pesmijo po Sloveniji* (2012), dodan je tudi CD. Zbirka je pomembna zato, ker ohranja folklorno dediščino v besedi, ilustraciji in glasbi. Natančnejšo analizo slikanice sva objavili v monografiji *Poetika slikanice*, 2013: 97–101.

3.1.5 Simboli v slikanici

V ilustracijah lahko prepoznamo še nekatere druge elemente postmodernih slikanic, kot so večpomenskost, le-to ilustrator jo doseže z izjemno občuteno rabo simbolov, in medbesedilnost, pri čemer Stepančič vključuje v slikanico prepoznavne podobe. Simboli so pomemben del obravnavane slikanice in bi jih smeli deliti v dve skupini: na splošne simbole in simbole nacionalnosti oz. z nacionalno identiteto povezane simbole. K slednjim sodijo situla iz Vač, knežji kamen z Gosposvetskega polja, Groharjev Sejalec, Černigojeva upodobitev Srečka Kosovela, Prešernov spomenik kiparja Ivana Zajca (podstavek je naredil Maks Fabiani) ipd. Vsi nacionalni simboli hkrati vzpostavljajo tudi medbesedilnost, pri čemer se ilustracija navezuje na že obstoječo likovno podobo in jo na novo interpretira. Med splošnimi simboli so izraziti trije: ptica, sonce in mavrica. Ptica na vseh ilustracijah izraža simbolni pomen (Tresidder 2005: 71): ptice namreč predstavljajo svetlobo in naglico; svobodo, ker lahko letijo in se torej gibljejo med nebom in zemljo; v mitologiji predstavljajo prvinško moč; predstavljajo dva pola: svetlobo – temo ali duhovno – telesno; predstavljajo dušo, so večinoma glasnice dobrega. Mavrica (Chevalier-Gheerbrant 1993: 345) je »pot in posredovanje med tukajšnjim in zgornjim, je most med drugim in našim svetom, po njem hodijo bogovi in junaki.« Sonce pa je (prav tam 559) »vir svetlobe, toplote in življenja«, povezano je z mavrico, ne nazadnje pa tudi z nočjo in minevanjem. Vsi trije navedeni simboli so globoko ukoreninjeni tudi v slovenskem slovstvu, kjer pogosto nastopajo kot antropomorfni liki ali pa je skozi zgodbo predstavljen njihov simbolni pomen (npr. slovenska folklorna pravljica *Zlata ptica*, povedka *Mavrica*, imenovana tudi božja doga).

4 Didaktični instrumentarij za obravnavo slikanice

Slikanica je izšla v zelo visoki nakladi, ne le kot darilna knjiga za učence, temveč tudi za šolske knjižnice, zato za delo z učenci v razredu podajava nekaj temeljnih izhodišč. Ob branju slikanice lahko otrokom postavimo različna vprašanja ali naloge, s katerimi jih spodbudimo k opazovanju ilustracij v slikanici, in jih aktivno vključimo v dejavnosti, ki so tematsko povezane s slikanico. S takim načinom celostnega branja jezikovnega in likovnega koda slikanice otrok (ali odrasli bralec) prepozna raznoliko sestavljanje pomenov (interakcijo) obeh slikaniških sestavin.

1. V slikanici se večkrat pojavi motiv ptice. Poišči vse upodobitve ptic. Ali jih lahko prešteješ? Po čem so si med seboj podobne? Po čem se razlikujejo? Predstavljaš si, da je ilustratorju zmanjkalo idej, kakšno ptico bi lahko še upodobil. Želel pa bi upodobiti takšno, ki je še nikoli nihče ni videl. Zdaj potrebuje tvojo pomoč. Kakšna naj bo ptica? Ali bi jo lahko upodobil? Izdelaj lepljenko in pomagaj ilustratorju s svojo idejo. Za nalogo potrebuješ toniran papir, kolaž papir, škarje in lepilo.
Veliko ljudskih pesmi vsebuje motiv ptice. Ali poznaš kakšno? S sošolci lahko zapojete npr. pesem *Čuk se je oženil, Tri ptičice, Pleši, pleši, črni kos ...*
2. V drugi dvostranski ilustraciji (upodobitev Edvarda Rusjana) je ilustrator pod oblakom upodobil množico ljudi. Ali se lahko postaviš v pozo enega od njih? Kaj misliš, kako se počuti? Lahko pa zbereš še nekaj sošolcev in nekaj dežni-

- kov ter se postavite tako, kot skupina pod oblakom. Kaj meniš, o čem bi se pogovarjali pod oblakom? Pripoveduj o tem.
3. V četrti dvostranski ilustraciji je upodobljen Srečko Kosovel, ki v rokah drži svoj portret (to je podoba Kosovela, kot si jo je zamislil umetnik Avgust Černigoj). Po čem sta si upodobitvi podobni in po čem se razlikujeta? Ali poznaš kakšno pesem Srečka Kosovela (npr. *Medvedki sladkosnedki*, *Burja*, *Naša bela mačica* ...)? V knjižnici poišči katero od otroških pesniških zbirk Srečka Kosovela in jo preberi.
  4. Ilustrator je v slikanici štirikrat upodobil sonce. Ali najdeš vse štiri upodobitve? V eni od ilustracij je sonce hkrati tudi odlikovanje. Na kateri? Ali imaš rad/a sončen dan? Zakaj? Kaj počneš, kadar je vreme lepo? Pripoveduj o svojem najlepšem sončnem dnevu.
  5. Poglej osmo dvostransko ilustracijo (upodobitev barona Žige Herbersteina). Ilustrator je v tej ilustraciji upodobil balon, v katerem sta dva potnika. Predstavljaj si, da si eden od potnikov. Opiši, kaj vidiš pod seboj. Preberi slikanico pisateljice Vesne Radovanovič in ilustratorke Ane Razpotnik Donati *Mavrični balon*. Kaj si je deklica Ida želela? Ali se je njena želja uresničila?
  6. V preteklosti, ko še ni bilo računalnikov in pisalnih strojev, so ljudje za pisanje uporabljali kovinska peresa. Ilustrator je upodobil Franceta Prešerna s peresom na naslovnici in na notranji naslovnici. Zakaj? Če natančno pogledaš ilustracijo, vidiš, da sta dve peresi upodobljeni še na eni dvostranski ilustraciji. Ali ju najdeš? Zakaj je ilustrator tudi pri tej zgodovinski osebi upodobil pero?
  7. Poišči ilustracijo Kristine Brenkove. Ali veš, da se po njej imenuje nagrada za najlepšo slovensko slikanico? To nagrado je leta 2013 prejela tudi slikanica, ki si jo dobil/a za darilo. Kristina Brenkova je bila pisateljica in urednica. Preberi kakšno knjigo, ki jo je napisala (npr. *Deklica Delfina in lisica Zvitorepka*), zbrala in uredila je tudi dve pomembni knjigi pravljič, *Mamka Bršljanka: pravljičice s celega sveta* in *Babica pripoveduje: slovenske ljudske pripovedi*. Med drugim je bila urednica znamenite zbirke Čebelica. Ali poznaš kakšno slikanico, ki je izšla v tej zbirki?
  8. Ob koncu je v slikanici dodano še poglavje »Osebe iz slovenske zgodovine, ki nastopajo na ilustracijah«. Vsak učenec v razredu naj nariše svoj avtoportret na kvadraten format (npr. risba s črnim flomastrom). Avtoportrete lahko pritrдите na steno, pod vsakim pa naj ostane nekaj prostora. Med šolskim letom lahko skupaj z učiteljem/učiteljico dopisujete svoje dosežke.

5 Sklep

Boris Paternu (2000: 74) je v monografiji *Prešernovi dnevi v Kranju* zapisal: »Romantična teorija naroda, ki temelji na jeziku in njegovi pesniški kulturi, ne pa na gospodarski, politični in vojaški moči, je seveda ustrezala takratni slovenski resničnosti.« Paternu je se je skliceval na sredino 19. stoletja (oz. na čas nastanka pesmi), zdi pa se, da se prav z *Zdravljico* še danes generira ideja o pomenu jezika. Prešernova *Zdravljica* s Stepančičevimi ilustracijami je naslovniško odprta postmoderna slikanica, ki se odlikuje po večplastni likovni govorici, občuteni rabi izraznih možnosti slikanice in bogastvom simbolov ter podob.

Slikanica kot multimodalna forma, ki z jezikovnim in likovnim kodom, kadar sta oba kakovostna, ustvarja nove pomene, se je v izbranem primeru udejanjila v najbolj žlahtnem pomenu. Zanimiv je Stepančičev subjektivni izbor najpomembnejših Slovencev, za katerega je na predstavitvi slikanice tudi sam dejal, da bi lahko bil drugačen, če bi delal izbor kdo drug. Milček Komelj v spremnem besedilu ob Ciklu vizualnih postavitev v Cankarjevem domu, kjer so bili razstavljeni originali, zapiše (Komelj <http://www.cd-cc.si/SI/razstave/likovni-kritiki-izbirajo-4009/>, pridobljeno 30. 1. 2015): »Inventivni slikar je vse vsebinske razsežnosti, ki jih pesem evocira, zajel v razgiban prikaz Slovencev in njihovih zgodovinskih osebnosti ter dosežkov, zazrt v preteklost in prihodnost iz svoje, ne pesnikove sedanosti /.../«

Skozi interakcijo besedilnega in likovnega dela podaja slikanica kulturne presežke domovine in utemeljuje nadnacionalnost, hkrati pa nagovarja vsakega posameznika na njegovi intimni ravni, ker se dotika slehernika.

Vir

France Prešeren, Damijan Stepančič, 2013: *Zdavljica*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Literatura

Michèle Anstey, 2002: 'It's not all black and white': Postmodern picture books and new literacies. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*. Letnik 45, št. 6, 444–457. Academic Search Complete, pridobljeno 21. 3. 2014.

Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, 1993: *Slovar simbolov*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 345–347, 558–562.

Rudolf Cvetko: <http://www.rtvlo.si/sport/preostali-sporti/cvet-ko-ki-se-je-zapisal-v-korenine-slovenskega-sporta/297891>, pridobljeno 8. 1. 2015.

Jane Doonan, 1993: *Looking at Pictures in Picture Books*. Lockwood: The Thimble Press.

Carol Driggs Wolfenberger, Lawrence R. Sipe, 2007: A Unique Visual and Literary Art Form: Recent Research on Picturebooks. *Language Arts*. Letnik 84, št. 3. 273–280. Pridobljeno s http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1031&context=gse_pubs, 15. 5. 2013.

Bette P. Goldstone, 2001: Whaz up with our books? Changing picture book codes and teaching implications. *The Reading Teacher*. Letnik 55, št. 4. 362–370. JSTOR, pridobljeno 23. 4. 2013.

Igor Grdina, 2010: *Al Bog slavca ni posvaril ... France Prešeren Poezije*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 187–207.

Dragica Haramija, Janja Batič, 2013: *Poetika slikanice*. Murska Sobota: Franc-Franc.

Milček Komelj, 2000: Prešeren v slikarstvu. *Prešernovi dnevi v Kranju: simpozij ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna*. Kranj: Mestna občina Kranj. 487–494.

Milček Komelj, 2013: *Likovni kritiki izbirajo*. Cankarjev dom: Cikel vizualnih postavitev. <http://www.cd-cc.si/SI/razstave/likovni-kritiki-izbirajo-4009/>, pridobljeno, 30. 1. 2015.

Janko Kos, 1965: Pripombe k izdaji. *France Prešeren Zbrano delo I: Poezije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev). 201–357.

Perry Nodelman, 1996: *The Pleasures of Children's Literature (Second Edition)*. Longman Publishers USA.

Boris Paternu, 1988: Zdravljica skozi čase. *Prešernova Zdravljica*. Ljubljana: Borec (faksimile). Spremna beseda brez paginacije.

Boris Paternu, 1994: *Ob spominu na Prešernovo Zdravljico. Zdravljica*. Maribor: Bodočnost (faksimile). Spremna beseda brez paginacije.

Boris Paternu, 2000: Notranje razsežnosti Prešernove narodotvorne misli. *Prešernovi dnevi v Kranju: simpozij ob 150-letnici smrti dr. Franceta Prešerna*. Kranj: Mestna občina Kranj. 71–80.

Herman Potočnik: <http://www2.arnes.si/~gljsentvid10/zgsloas.html>, pridobljeno 8. 1. 2015. (prim. <http://spacecollective.org/eric/2112/Spaceships-2001-Space-Odyssey-Part-One>, pridobljeno 8. 1. 2015).

Anton Slodnjak 1985: France Prešeren in njegove poezije. *Dr. France Prešeren Poezije*. Ljubljana: Prešernova družba (Zbirka Vrba). 3–21.

Zmago Šmitek (ur.), 2000: *Odkod je ta naš svet? Slovenske pripovedi o poreklu stvarstva*. Radovljica: Didakta (Zbirka Zakladnica slovenskih pripovedi). 14.

Tresidder, Jack (ur.), 2005: *Birds. Complete dictionary of symbols*. San Francisco: Chronicle Book. 71.

Ustava Republike Slovenije: <http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/PoliticniSistem/URS/UstavaRepublikeSlovenije/>, pridobljeno 5. 1. 2015.

Utemeljitev žirije, 2013: Nagrada Kristine Brenkove za izvirno slovensko slikanico 2013. *Otrok in knjiga* 87. 77–78.

Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, 1965: *France Prešeren Zbrano delo 1: Poezije*. Uredil in opombe napisal Janko Kos. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Zakon o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi (ZGZH): <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO365>, pridobljeno 5. 1. 2015.